

УДК 338.34

Д.В. Шиян, д-р екон. наук, професор

Г.М. Чумак, старший викладач

**Харківський національний економічний університет імені
Семена Кузнеця**

**РІВЕНЬ РОЗВИТКУ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА ЯК
ФАКТОР ФОРМУВАННЯ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО
ПІДКОМПЛЕКСУ В РЕГІОНАХ**

У статті розглядаються проблеми розвитку галузі молочного скотарства в взаємозв'язку з розвитком молокопереробних підприємств. На підставі аналізу динаміки виробництва молока констатується факт стагнації галузі на протязі останніх двох десятиліть. Відмічається, що переважна більшість молока сьогодні виробляється в особистих підсобних господарствах населення. Підкреслюється необхідність дотримання стандартів ЄС, що в умовах виробництва в особистих підсобних господарствах є значною технологічною та організаційною проблемою. На підставі аналізу даних по обсягам виробництва та переробки молока, зроблено висновок, що виробництво у сільськогосподарських підприємствах в значній мір формує і обсяги переробки на підприємствах молокопродуктової галузі.

Ключові слова: молочне скотарство, молокопереробні підприємства, динаміка виробництва, структура виробництва молока, ринок молочної продукції.

Постановка проблеми Рівень розвитку молокопродуктового підкомплексу є одним з важливих індикаторів рівня життя в країні. У відповідності з встановленими нормативами споживання основних продовольчих продуктів в Україні оптимальна величина молока та молочних продуктів повинна становити 380 кг на одну особу за рік, а мінімальна - 341 кг. Фактично за даними Державного комітету статистики України у 2017 році споживання молока на одну особу становило 200 кг, при цьому воно майже не змінилось починаючи з 2000 року коли величина

даного показника дорівнювала 199 кг. При цьому необхідно зазначити, що у 1990 році рівень споживання молока вже досягав величини 373 кг на особу, що майже повністю збігається з встановленою нормою. Сьогодні в світі в середньому рівень споживання молока дорівнює 111 кг при значній диференціації по різних країнам. Зокрема, в Новій Зеландії він перевищує 600 кг, в країнах ЄС в середньому дорівнює 306 кг за даними 2015 року, а наприклад в ПАР досягав лише 60 кг. Однак, в будь-якому випадку, молокопродуктовий підкомплекс України має значні резерви для подальшого росту та розвитку. Одна з головних проблем при цьому є стан сировинної бази молочної промисловості.

Аналіз останніх досліджень. Сьогодні в світі найбільшими виробниками молока є ЄС-27 (156,6 млн т), Індія (139,0 млн т), США (91,5 млн т), Китай (46,7 млн т), Пакистан (39,1 млн т), Бразилія (34,0 млн т), Росія (32,2 млн т), Нова Зеландія (19,6 млн т) та Австралія (9,02 млн т). Україна із показником приблизно 11 млн т входить до десятки світових виробників молока й молочної продукції [1]. Безумовно, те що наша країна входить до десятки світових виробників є непоганим показником, особливо з огляду на те, що за кількістю населення Україна займає 37 місце в світі.

Разом з тим, молочна галузь має і суттєві проблеми, які стримують її розвиток. Одна з них пов'язана з низьким рівнем споживання молока, який суттєво поступається його величині на початку 90-х років минулого століття. Таким чином, головний критерій рівня задоволення потреб населення в молочних продуктах вже більш як два десятиліття залишається на рівні суттєво меншому ніж науково-обґрунтована норма. Головною причиною такої ситуації є низький рівень життя населення, а відповідно і низький рівень доходів [2].

Крім того, існують і конкретні проблемні в середині самого молокопродуктового підкомплексу. Зокрема, І. Євсєва відмічає, що молочна та молокопереробна підгалузь з 1991 до сьогодні має стрімке

падіння обсягів виробництва молочної сировини, більше ніж у 2 рази [3]. Однією з значних проблем галузі є те, що основні обсяги молока та його заготівлі зосереджені в господарствах населення - 80 % всього молока-сировини і майже 90 % господарств утримують по 1-2 корови. Це означає відсутність контролю за якістю молока та низький рівень використовуваних технологій. На думку С. Еш для того, щоб вирішити дану проблему необхідно розвивати та технічно переобладнати молочні ферми. Це дасть можливість організувати контроль за якістю продукції та підвищити продуктивність праці. [4]. Так, аби одержати молоко вищого ґатунку (кількість соматичних клітин в 1 см³ менше 300 тис.) необхідно застосовувати відповідну технологію виробництва: машинне доїння з маніпуляторами, яке забезпечує своєчасне відключення апаратів і цим попереджує захворювання корів на мастит; молокопровід; фільтрування; охолодження молока. Це є технічно, технологічно й економічно можливим лише на великих фермах, а одержане в дрібних господарствах молоко не відповідає стандартам вищого і першого ґатунку. Так, щоб вийти на ринки ЄС Уряд Польщі заборонив закуповувати молоко з ферм, на яких утримують менше 14 корів [5].

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є аналіз розвитку молокопродуктового підкомплексу в взаємозв'язку з розвитком молочного скотарства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Одним з реальних факторів який визначає рівень розвитку молокопродуктового підкомплексу є саме стан виробництва молока в Україні. Справа в тім, що саме його значна частка повинна перероблятися саме на молочних заводах, які в свою чергу орієнтуються на реальний попит на ринку. На рисунку 1 наведена динаміка виробництва молока в Україні за 1960-2017 рр. В даному випадку динамічний ряд не був постійним. Дані за 1960, 1970, 1980 та 1990 наводяться з періодичністю 10 років. Це було обумовлено відсутністю відповідних показників за проміжні роки. Наведені дані дають підстави

для висновку про те, що максимальний рівень виробництва молока в Україні було зафіксовано у 1990 році – 24508 тис.т. Це майже вдвічі пере-

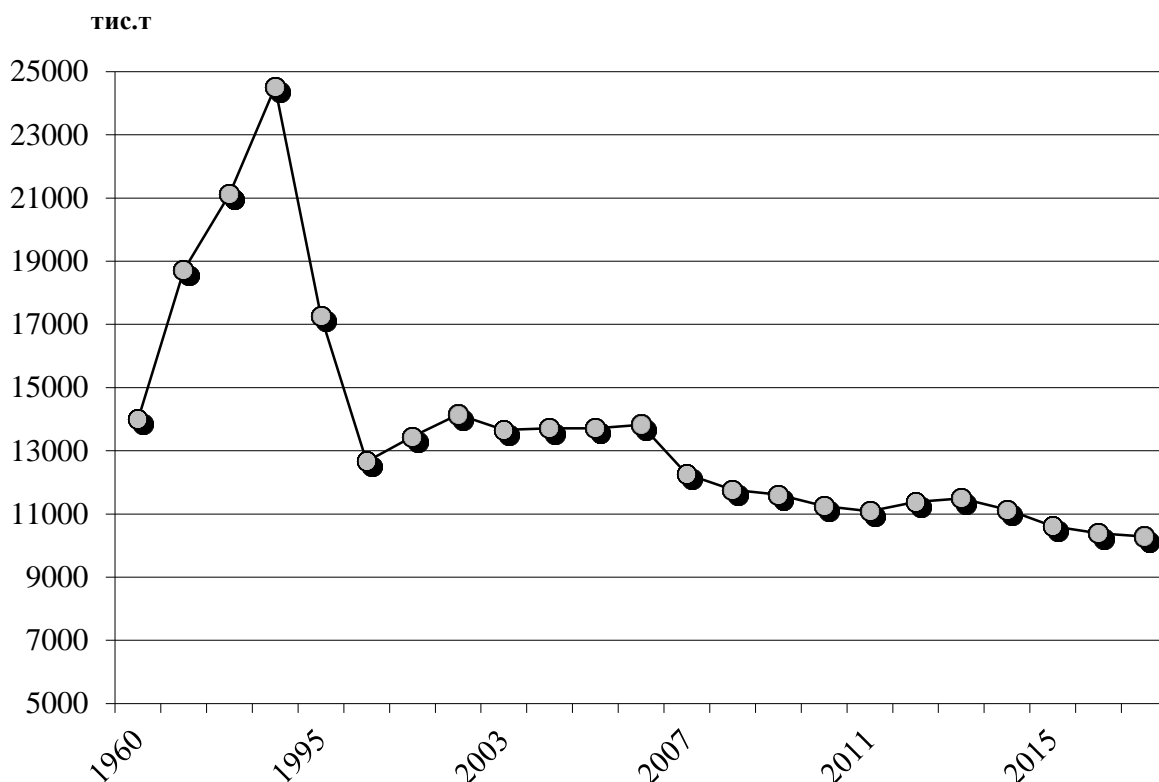

Рис. 1. Динаміка виробництва молока в Україні у 1960-2017 рр.

вищувало рівень 1960 року – 13995 тис. Слід зразу відмітити, що на протязі 1991-2000 рр. тенденція стрімко змінилась. За цей час, виробництво молока скоротилось до рівня 12658 тис. т. На протязі 2001-2006 років вдалося дещо наростити обсяги виробництва. Максимуму вони досягли у 2002 році – 14142 тис. т. Нарешті, починаючи з 2007 року тенденція знову змінилась на спадну, внаслідок чого у 2017 році було вироблено лише 10281 тис. т молока. Ця величина приблизно дорівнює рівню виробництва у 1957-1958 рр. Таким чином, можна відмітити, що галузь молочного скотарства перебуває в стані стагнації після суттєвого скорочення у 90-х роках минулого століття. Ця ситуація значно відрізняється від ситуації в галузі рослинництва, де обсяги виробництва таких культур як зернові та зернобобові, соняшник значно перевищують

рівень 1990 року і суттєво рівень 2003 року, коли вони були мінімальні. Одним з головних чинників стагнації виробництва молока є її орієнтація майже виключно на внутрішній ринок на відміну від продукції галузі рослинництва. Попит на молочну продукцію, нажаль, знаходиться на досить низькому рівні через обмеженість купівельної спроможності населення.

Однак не тільки падіння обсягів виробництва молока спостерігалось на протязі періоду, що аналізується. Однією з головних його особливостей стало превалювання виробництва в особистих підсобних господарствах населення над виробництвом в сільськогосподарських підприємствах. Відповідні дані наведені за 1990-2017 рр. на рисунку 2. Вони дають можливість констатувати, що у 1990 році питома вага особистих господарств населення у виробництві молока дорівнювала 24%. Потім у 2000 році вона збільшилась до 70%, а у 2004 році вже до 81,4%. Фактично

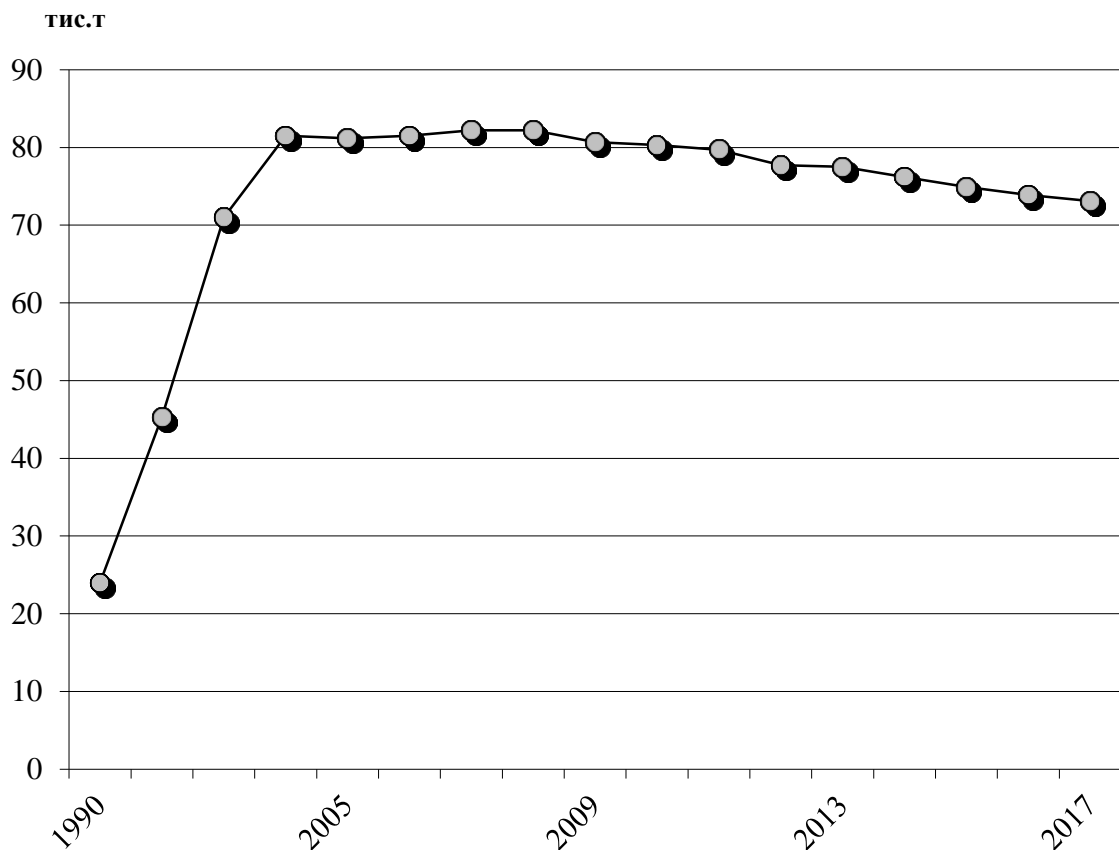

Рис. 2. Питома вага господарств населення у виробництві молока в Україні у 1990-2017 рр.

ці дані є свідченням повного занепаду молочного скотарства саме в сільськогосподарських підприємствах. У 2017 році питома вага особистих господарств зменшилась до 73,1%, але все ж таки вона залишається на рівні більш високим ніж у 2000 році. Дана ситуація, в цілому, дуже невігідна галузі. По-перше, рівень цін на молоко в особистих господарствах, в переважній більшості, суттєво нижчий ніж в сільськогосподарських підприємствах. Так, станом на травень 2019 року середня закупівельна ціна у сільськогосподарських підприємств Харківської області на молоко першого гатунку дорівнювала 8530 грн/т, а у господарств населення за молоко другого гатунку – 5900 грн/т. Це призводить до прямих втрат виробників і змушує їх вести виробництво на мінімальних рівня інтенсивності отримуючи низькі показники продуктивності. Крім того, виходячи з вимог ЄС, Україна рано чи пізно повинна вводити європейські стандарти якості. Одним з ключових показників якості молока є кількість умовних одиниць мезофільних аеробних і факультативно анаеробних мікроорганізмів на один кубічний сантиметр (100 в молоці екстра гатунку), соматичні клітини в одному кубічному сантиметрі молока (400 тисяч в молоці екстра-гатунку) [6]. Досягти подібних показників в особистих господарствах майже не можливо. Крім того, складною проблемою залишається логістика доставки молока від особистого господарства до молокопереробного підприємства. Вона потребує як додаткових витрат, так і значного періоду часу, що може негативно впливати на якість продукції.

Окремо постає проблема яким чином розвиток молочної галузі пов'язаний з розвитком рівня переробки молока в регіонах України. Для відповіді на це питання було вирішено оцінити рівень взаємозалежності переробки молока та його виробництва. На першому етапі було взято загальні обсяги виробництва молока по регіонам за 2010-2017 рр. та рівень його переробки на вершків жирністю більше 1%, але не більше 6%, у

первинних пакуваннях об'ємом не більше 2 л та при переробці на йогурти, кефір, сметану та інші ферментовані продукти.

Таблиця 1

Рівень кореляції між величиною виробництва молока та його переробкою в Україні за 2010-2017 рр. *

Продукція	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Вершки жирністю більше 1- 6% об'ємом не більше 2 л	0,259	0,439	0,479	0,039	0,162	0,463	0,138
Йогурти, кефір, сметану та інші ферментовані продукти	-0,047	-0,004	0,006	0,058	0,152	0,174	0,174

* Джерело: власні дослідження

Слід відмітити, що в цілому суттєвої кореляції між рівнем виробництва молока та рівнем його переробки не було. В даному випадку в окремі роки (2012, 2013, 2016) рівень кореляції між виробництвом вершків жирністю до 6 % мав середній рівень зв'язку з виробництвом молока. В той же час, рівень зв'язку між загальною величиною виробництва молока та йогуртів, кефіру, сметани та інших ферментованих продукти в усі роки залишався на низькому рівні. Дані результати є свідченням того, що в Україні ринок переробки молочної продукції та ринок виробництва молока існують в значній мірі незалежно один від одного. Це безумовно, породжує проблеми, бо не дає чітких сигналів виробникам на зміну попиту. Крім того, це породжує розбалансування інтересів виробників молока та його переробників. Навіщо виробляти більше молока, якщо здати його буде великою проблемою, або ціна суттєво впаде?

В даному випадку було досліджено зв'язок рівня виробництва та переробки молока в цілому по всім виробникам. Однак, великі молокопереробні підприємства орієнтовані в першу чергу на роботу з великими виробниками які постачають продукцію високої якості. Тому було вирішено також дослідити взаємозв'язок між рівнем виробництва

молока в сільськогосподарських підприємствах та рівнем його переробки (табл. 2).

Таблиця 2

Рівень кореляції між величиною виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах та його переробкою в Україні за 2010-2017 рр. *

Продукція	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Вершки жирністю більше 1- 6% об'ємом не більше 2 л	0,505	0,455	0,446	0,407	0,449	0,481	0,389
Йогурти, кефір, сметану та інші ферментовані продукти	0,337	0,341	0,352	0,411	0,436	0,407	0,399

* Джерело: власні дослідження

В першу чергу звертає на себе увагу значно збільшившийся рівень кореляції між показником виробництва молока та рівнем його переробки. Якщо середній рівень кореляції виробництва вершків жирністю більше 1-6% та об'ємом не більше 2 л по всіх виробниках дорівнював 0,283 та по сільськогосподарським підприємствам він був вже рівним 0,448. Важливе значення має також величина стандартного відхилення по отриманим результатам. В першому випадку вона дорівнювала 0,178, а в другому – 0,04. Таким чином, по сільськогосподарським виробникам ми маємо ситуацію яка свідчить про відносно середній, але стабільний рівень зв'язку їх виробництва та виробництва вершків. **Ще значно більшим темпами зростання відмічається рівень зв'язку виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах та йогуртів, кефіру, сметани та інших ферментованих продуктів.** Якщо його середня величина по загальним обсягам виробництва дорівнювала 0,073, то в даній ситуації вона вже дорівнювала 0,383. Відмічаємо водночас відносно стабільний рівень самого зв'язку. Таким чином, розвиток виробництва саме в сільськогосподарських підприємствах є одним з факторів розвитку і молочної галузі.

Висновки із цього дослідження. Таким чином, проведене дослідження дозволило встановити, що рівень розвитку молочного скотарства в Україні в останні два десятиліття перебуває на стадії стагнації. Більш того, на протязі останніх років має місце скорочення виробництва. Крім того, в якості негативної тенденції також виділяється значна питома вага особистих господарств населення у виробництві молока порівняно з початком 90-х років минулого століття коли ситуація була іншою. Це обмежує рівень конкурентоспроможність продукції молокопродуктових підприємств, їх можливість виходу на світові ринки. Також було встановлено, що рівень виробництва в сільськогосподарських підприємствах значно тісніше корелює з обсягами виробництва на переробних підприємствах. Це дає підстави для висновку, що розвиток виробництво саме на крупних та середніх сільськогосподарських підприємствах має стати базою для розвитку відповідних підприємств молокопродуктового підкомплексу.

Список використаних джерел. 1. Тивончук С. В. Світовий ринок молока і молочних продуктів: особливості формування та тенденції розвитку / С. В. Тивончук, Я. О. Тивончук // Вісник аграрної науки Причорномор'я. - 2014. - Вип. 2. - С. 57-64. 2. Лысенко, М. С. Современные аспекты развития молочной промышленности Украины / М. С. Лысенко // Проектирование модели менеджмента организации: научные и прикладные аспекты: сб. науч. Ст. VII междун. Науч.-практ. конф.; Урал.гс.пед.ун-т.- Екатеринбург, 2010. - С. 338-340. 3. Євсєєва, І. В. Сучасний стан розвитку ринку молока та молокопродуктів України / І. В. Євсєєва // Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конф., 19-20 листопада 2014 р. : тези доп. - К.: НУХТ, 2015. – С. 23-24. 4. Еш С.М. Сучасний стан і місце підприємств молочної галузі на продовольчому ринку України [Текст] / С.М. Еш // Економічний аналіз. Збірник наукових праць ТНЕУ. -

2012. - Випуск 10. Ч. 1. - С. 153- 159. 5. Ільчук М. М. Адаптація виробників молока України до європейських вимог / М. М. Ільчук, В.І. Радько // Біоресурси і природокористування. - 2013. - Т. 5, № 5-6. - С. 129-137. 6. В Україні підвищили вимоги до якості молока. Режим доступу: <http://www.nashgrad.in.ua>

Аннотація

Д.В. Шиян, А. Н. Чумак **Уровень развития молочного скотоводства как фактор формирования молокопродуктового подкомплекса в регионах.** В статье рассматриваются проблемы развития отраслью молочного скотоводства во взаимосвязи с развитием молокоперерабатывающих предприятий. На основании анализа динамики производства молока констатируется факт стагнации отрасли на протяжении последних двух десятилетий. Отмечается, что подавляющее большинство молока сегодня производится в личных подсобных хозяйствах населения. Подчеркивается необходимость соблюдения стандартов ЕС, в условиях производства в личных подсобных хозяйствах является в значительной технологической и организационной проблемой. На основании анализа данных объемов производства и переработки молока, сделан вывод, что производство в сельскохозяйственных предприятиях в значительной мер формирует и объемы переработки на предприятиях молокопродуктового подкомплекса.

Ключевые слова: молочное скотоводство, молокоперерабатывающие предприятия, динамика производства, структура производства молока, рынок молочной продукции.

D.V. Shyian, G. M. Chumak The level of dairy cattle breeding development as a factor in the formation of dairy product subcomplex in the regions. The article deals with the problems of dairy cattle breeding industry in connection with the development of dairy processing enterprises. It is underlined that Ukraine is significantly inferior to the developed countries of the world by milk consumption. Moreover, its level has not changed over the past twenty years. One of the factors in this situation is the low level of the population's income and the producers' orientation almost entirely on the domestic market.

The purpose of the study is to analyze the development of the dairy product subcomplex in connection with the development of dairy cattle breeding in Ukraine.

Based on the analysis of milk production dynamics, the fact of industry stagnation over the past two decades has been confirmed. In addition, in recent years, milk production volumes have tended to fall, unlike the crop production sector which is growing. It is stated that today the largest share of milk is produced by private subsidiary farms. Such a situation is fundamentally different from the early 90's of the last century, when the largest amount of milk was produced at agricultural enterprises. As a result, there is a shortage of upper and first grade milk. The purchasing price of milk produced by private farms is significantly lower than that of the agricultural enterprises. The consequence of such a state of affairs is the direct losses of producers and the low level of production intensity. The need to comply with EU standards is emphasized, which is a serious technological and organizational problem in the conditions of production at private subsidiary farms. Analyzing the data on the volume of milk production and processing, it has been concluded that production in agricultural enterprises forms, to a large extent, the volume of processing at the enterprises of the dairy industry.

It is emphasized that production at large and medium-sized agricultural enterprises should become the basis for the corresponding development of dairy product subcomplex.

Key words: dairy cattle breeding, dairy processing enterprises, dynamics of production, milk production structure, dairy market.